

# ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'373

І.О. Васютенко

## СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛЬОРОНАЗВ ЯК ЗАСІБ ХУДОЖНЬОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ПОЕТИЧНІЙ МОВОТВОРЧОСТІ МИКОЛИ БАЖАНА

*У статті розглядається семантичне наповнення кольороназв та їхнє функціонування як засобу художнього відображення в поетичній мові М. Бажана, а також з'ясовано, як колоративи сприяють творенню словесного образу, відбиваючи особливості художньої свідомості митця.*

**Ключові слова:** кольороназва, кольоропозначення, картина світу, художня свідомість, поетичний текст.

**Васютенко И.О. Семантика и функционирование цветоименных как способ художественного отражения в поэтическом творчестве Николая Бажана.** *В статье рассматривается семантическое наполнение цветоименных и их функционирование как способа художественного отражения в поэтической речи Н. Бажана, а также выяснено, как колоративы способствуют созданию словесного образа, отражая особенности художественного сознания художника.*

**Ключевые слова:** цветоименование, цветообозначение, картина мира, художественное сознание, поэтический текст.

**Vasyutenko I.O. Semantics and functioning of colournames as the means of art representation in Mykola Bazhan's poetic language.** *The article deals with the semantic aspects of colournames and their functioning as the means of art representation in Mykola Bazhan's poetic language and also was defined the way of creating verbal image by colournames reflecting the features of art consciousness of the poet.*

**Keywords:** colourname, coloursign, picture of the world, art consciousness, poetic text.

Одним із важливих аспектів вивчення колоративів є аналіз їх функціональних властивостей у мові художньої літератури. Численні спостереження в царині лінгвопоетики переконують, що в поетичній мові назви кольорів є естетично акцентованими, відзначені багатством семантичних наповнень і потужною функціональністю. Кольороназви в поетичному тексті слугують надзвичайно багатограним і змістовним образним засобом, створюючи пейзажні картини, зображуючи складні почуття героя, незважаючи на універсальний характер колірної ознаки.

На сучасному етапі розвитку лінгвостилістики кольоропозначення в лексико-семантичній структурі української мови вивчаються відомими вітчизняними та зарубіжними мовознавцями, серед яких І. Бабій, Н. Бахліна, Г. Губарева, О. Зівак, В. Дятчук, А. Кириченко, Т. Ковальова, А. Критенко, М. Гей, А. Белецький та інші.

У запропонованій статті йдеться про кольороназви в поетичній мові Миколи Бажана, ідіостиль якого ще не був об'єктом комплексного дослідження. Метою статті є спроба дослідити смислові навантаження назв кольорів у поезії Миколи Бажана, з'ясувати, як колоратив сприяє творенню образності мовлення й відбиває особливості художньої свідомості митця.

Колір – одна з прикметних ознак ідіостилю письменника. У кожного автора існує своя шкала кольорів і є улюблений колір, який домінує у творчості. Колір – це усвідомлений, ретельно продуманий прийом, який допомагає художникові слова відобразити свої думки і відчуття. Збагнути своєрідність його творчої лабораторії, індивідуальних рис авторського бачення. Зрозуміло, що в кожного митця своє вміння використовувати кольори, своє осмислення цієї проблеми. І лише творчий досвід письменника свідчить, якою мірою вказані аспекти допомагають художньому освоєнню світу. Вивчення художньо-образної функції кольору в поезії М. Бажана має важливе значення для проникнення в естетичну своєрідність його творів.

На живописно-образотворчі можливості слова звертає увагу М. Гей: «Кожна кольорова пляма володіє певним емоційним змістом, який може бути використаним художником для передачі своїх відчуттів, переживань. Вона одночасно містить і «відгалужений» зміст, абстрагований від реальних предметів, і вказівку на реальні якості» [3: 73].

У художньому творі колір має інші можливості для вираження, ніж у живописі, через те що «поезія, за допомогою слова, тільки впливає на уявлення, що є у нас, викликаючи їх, примушуючи їх ожити, засяяти, зазвучати з новою енергією в нашій душі» [2: 17]. Художня література не наслідує живопис, а підшукує свої резерви для передачі забарвлення, знаходить слова, які б впливали на уяву читача, конкретизували описане й надавали більшої емоційності та поетичності. За словами І. Франка, «поет, коли береться малювати, то не чинить се виключно красками, фарбами, котрі у нього є, тільки словами, зчепленням таких і таких шелестів і гуків, але торкає різні наші замисли, викликає в душі образи різнорідних вражень, але так, щоб вони тут же зливалися в одну органічну і гармонійну цілісність» [8: 101].

Мистецтво слова розраховує на підготовленого читача, здатного захоплюватися, переживати створене митцем. Художнє слово, на відміну від живопису, обмежене тим, що без певного життєвого досвіду та потрібного почуттєвого настрою, без розвиненої творчої уяви, естетичних знань, розвинутої емоційної та інтелектуальної сфери читач не зможе сприйняти колір так, як замислив його письменник, саме через символізм та емоційну напруженість кольористики. Фарби у творі впливають на емоції, допомагають виразніше побачити світ, створений митцем «не стільки кольоровими епітетами та аналогічними їм метафорами, скільки поєднанням зорових вражень з іншими, пов'язаними у нас з певними предметами» [2: 87].

Поетичне мистецтво для Миколи Бажана – це насамперед форма пізнання зовнішнього світу, осмислення його закономірностей. Разом із тим – це й самопізнання, глибоке внутрішнє освоєння життя, його одухотворення [5: 210].

Одним зі складових компонентів художнього відображення в поезії М. Бажана виступає кольористика. Фарби, їхні відтінки, світлотіньові відображення є засобом входження у внутрішній світ героїв і розуміння їхніх почуттів. Зображуючи найважливіше, кольористика виконує вагомую функцію – є засобом підсилення контекстного драматизму. Кольористика в М. Бажана є одним із значних засобів складного смислового, філософського й естетичного навантаження. Загалом письменник дотримується загальноприйнятої символіки певного кольору, але в більшості випадків колір виликає традиційні асоціації.

Пейзажних віршів у Бажана небагато. Там же, де поет змальовує природу, він дає зрозуміти читачеві, що смисловий акцент не в самому пейзажі. Природні картини Бажана цілком символічні. Головне для Бажана-пейзажиста – охопити колорит, який є в нього не лише засобом створення певного настрою, а й шляхом до певного узагальнення, філософського символу [7: 265–266].

За класифікацією А. Критенка, обрану нами за основу для дослідження, кольороназви української мови прийнято поділяти на «основні» і «другорядні». Основними є назви давнього походження, генетично споріднені з кольоропозначеннями в інших слов'янських мовах; вони становлять ядро всієї лексико-семантичної групи кольороназв, навколо якого розташовані назви пізнішого походження. Цими основними є сім семантично незалежних назв, які позначають «колір без відтінків»: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, білий, чорний*. Усі інші є назвами відтінків основного тону, що вказують на міру вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, якої набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу, і на ряд інших ознак. Вони семантично об'єднуються навколо “основних”: це майже всі наявні в мові колірні назви (*сіруваті, зелененький, чорнючий, блідий, багристий* та ін.).

Найуживанішими в поезії М. Бажана є такі кольороназви: *чорний, червоний, багровий*. Менш уживаними – *сірий, жовтий, зелений, білий, блідий, золотий*. Усі вони творять широку гаму метафоричних, асоціативних значень.

З ахроматичних кольорів *чорний* у поезії М. Бажана найбільш уживаний.

*Чорний* – колір сажі, вугілля, найтемніший: *Забуте серце чули знов бііці, / І слюзи, чорні та густі, як смоли, / Котились по неголеній щоці* (1: 277); на позначення опису людини занепокоєної, сумної: *Як глибоко запали сірі очі, / Як рот зчорнів, беркий, мов зсохла кров!* (1: 143); на позначення скупчення: *Повз потемнілі парки і бульвари / В сотисячній колоні йде журба. / Скорботний люд чорніє на панелях, / Немов на стягах траурна габа* (1: 392); *чорна кістка* – люди недворянського походження: *Те ж саме горе, той же біль, / Те саме здирство і безправ'я ... / А сам ти хто – музицький син? / Кріпацька чорна кістка, значить?* (1: 353); для посилення негативних емоцій: *У дверях хати звівся ти, / В закурену вдивився даль, / В безмежність горя й чорноти, / У безконечність самоти, / У повідь праху, в тьму проваль* (1: 462); на позначення стану втоми: *Вона – худа, тривожна, тонкорука, / аж чорнорота, втомлена така* (1: 497);

*І люди стали хитрі, і худі, / І гостроокі, і спокійно вперті, / І чорні з втоми, й невідвладні смерті, / І яросні в смертельному труді (1: 274); у значенні брудний: До матері **чорне** дитя притулилось, / І ніт її тіла – твоя перша сіль (1: 379); нагнітання **чорного** для підсилення негативної емоційності внутрішніх почуттів: **Чорне** поле, **чорні** стріхи, небо **чорне**, / **Чорні** лиця, **чорні** ноги, **чорний** крик – / І так весь час, і так весь вік, / Доки тіло почерствіле не загорне / В **чорну** яму **чорний** чоловік (1: 459); для змалювання натуралістичної картини: Гноєм **жовтавим** пружнасто набряк / під **чорною** стелею лампи чиряк (60); символічно-метафоричне вживання: **І чорним** хрестом з-попід неба літак (1: 118).*

**Червоний** – колір крові та її близьких відтінків: *Мерехтів, горів життями / Людський, червоний сік, / Але так і не чув отаман, / Як стогне більшовик (1: 47); для опису птаха: Стежка не скрикне і ліс не застогне, / Сплять нерухомі тіла кучугур. / З-поміж гілля, спалахнувши, як огник, / Вистрибне **червоногрудий** снігур (1: 593); на позначення символу: Не на небі сонце, сонце – на полях, / То сонцем зоріє **червоний** стяг (1: 51); Обрій серце криваве вищербив, / В'янули зорі вгорі, / Але там не було **червоноїші**, / Ніж на грудях людини, зорі (1: 47). Одним із відтінків червоного є **багрянний** – густо-червоний, з легким синюватим відтінком, на позначення чогось жахливого: **Багрово-чорні** сполохи блукали / По занімілій від жаху землі, / Кривавили злим відблиском квартали, / Бруднили жител кийвських шпилі (1: 293); Де небо стає від пожеж **багроцеїтне**, / Де прахом залізо і камінь стає, / Там серце радянських солдатів несхитне (1: 61); **багровіти** – скаженіти від люті: **Шкарубкай, обпечений злобою, / Зливок серця, - багровій, пещи!** (1: 290).*

**Сірий** – нічим не примітний, невиразний: *Ще ми не знаємо, чому й навіщо входим / Узал, освітлений конвульсіями люстр, / Набитий **сірим**, змореним народом, / Зашумлений шептанням смаглих уст (1: 620); на позначення низької якості: Діти лячно тихнуть, жінка подає / В кварти **сіру воду** (1: 463).*

**Жовтий** – зблідлий, змарнілий; худий: *Ти кожну синю жилку пальців бачиш, / Ласкавих пальців **жовтої** руки, / Вчуваєш їх нерівний пульс і плачеш, / Як плачуть в снах самотні старики (1: 589); який має колір гасу: Струмів у кімнаті, де ЧОНу наряд, / махри і гасу **жовтий** чад, / дзвеніла в млі рушниця і багнет, / де вартовий спочив пікет (1: 58); засохлий, зів'ялий: Просмолена віхола. Порох аж сивий. / **Жовті** кості кущів. Безнадія. Відчай (1: 462); для підсилення жахливого: Хай же пісня, зроджена в цю ніч, / Владно рушить в сіцилійську даль, / В **жовтий** жах сірчаних рудників, / В цвіль і морок наймитських халуп (1: 424).*

**Зелений** – пов'язаний із зеленню, рослинністю: *Його тримають тут, над пустирем розпуки, / Де ржа повзе на шахт забиті люки, / Де кактуси – єдина **зелень** нив, / І де у небі, голому й пустому, / Миттєвий свист ракетодрому (1: 431); на позначення переляку: Його лице, з жаху **зелене**, / Ще більш спотворив переляк (1: 230); на позначення відтінку зеленого кольору: **І лиш** гордина Гур-Еміру / Над порожнечою стримить, / Де **зеленавий**, плоскотілий, / Недобрий камінь захолов, / Розплівши, як вінок зотілий, / словесну в'язь **півмертвих** мов (1: 195).*

**Білий** – літні ночі, коли вечірній присмерк зливається зі світанком: *У запахи й шелести білої ночі, / У світлу, безсонну задуму алеї, / У парки старі на приморським узбіччі / Ми входимо, повні печалі своєї* (1: 616); символ надії на краще: *І знов засяяв цвіт – куц білої шипшини, / Привезений сюди з околиць Підмосков'я, / І в тихоплинному промінні України, / Радіючи з краси, дивлюсь на нього знов я* (1: 597); **блідий** на позначення переживання: *В небі місяць б'ється, напруживсь, / Мов стиснуті, зблідлі вуста* (1: 45).

**Золотий** – який своїм кольором нагадує золото: *І струшена з небес на дно студне криниці / Тріпочеться зоря, як риба золота* (1: 67); на позначення чогось прекрасного: *З усіх кутків душі позмітало / Любові порох золотий* (1: 72); на позначення кольору волосся: *В кольчужні кільця дівчина вилете / Свого волосся пасмо золоте* (1: 242); на позначення достигнутого жита: *Степом, струміла, лягла на жита стежок пилюга золота* (1: 63).

Микола Бажан також майстерно вплітає в мовну тканину своїх віршів кольорову гаму. Для більш точної передачі кольору хмар: **Сині і сизі, блакитні і сиві, / Сірі, і чорногусті, й голубі, - / Хмари завихрені в бистрому звиві, / Хмари й вітри на пустельнім горбі** (1: 325); іменники на позначення кольору волосся: *Їдуть навстріч неминучій біді / Русі, чорняві, біляві, руді, / Хвацькі постави, вояцькі чуби, / Вуса насторчені, вперті лоби* (1: 507); поетична гра барвами: *Фарбу класти на шмат церати, / Речі, обличчя і гори обрисами наділяти, / З чорним єднати синє, з сірим – червонувате, / Пазелень – з коричневим, з білим блакить єднати, / Складати кольори світу в проті, як світ, сполуки, / Так, як дудар виводить живим своїм подихом звуки* (1: 468).

Кольороназви є невід'ємною частиною художнього мовосвіту Миколи Бажана. Кольорова палітра його поетичної картини має ахроматичний характер, що дає підстави сприймати художню свідомість митця як таку, що націлена на зовнішнє конкретно-чуттєве, візуальне відтворення дійсності.

## ЛІТЕРАТУРА

1. **Бажан М.П.** Твори в чотирьох томах / М.П. Бажан. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1984. – 637 с.
2. **Белецкий А.И.** В мастерской художника слова / А.И. Белецкий. – М. : Высшая школа, 1989. – 160 с.
3. **Гей Н.К.** Искусство слова : О художественности литературы / Н.К. Гей. – М. : Наука, 1967. – 364 с.
4. **Критенко А.П.** Семантична структура назв кольорів в українській мові / А.П. Критенко // Мовознавство. – 1967. – № 4. – С. 97–112.
5. **Костенко Н.В.** Поетика Миколи Бажана / Н.В. Костенко. – К., 1971. – 214 с.
6. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Ірпінь, 2005. – 1728 с.
7. **Суровцев Ю.И.** Поэзия Миколи Бажана / Ю.И. Суровцев. – М., 1970. – 288 с.
8. **Франко І.** Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 31. – Літературно-критичні праці (1897–1899) / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976. – 596 с.